

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO‘Z TURKUMLARINING TATQIQI

TerDPI 2-bosqich talabasi

Bozorova Muxlisa Hamidovna

Annotatsiya: O‘zbek tilshunosligida so‘z turkimlarini tushunish, uni tizimli o‘rganish va mazmunini ochib berish muhim ahamiyatga ega. So‘z turkumlari til birliklarini turli jihatlardan o‘rganish va ularni semantik, morfologik hamda sintaktik nuqtayi nazardan tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur maqolada tilshunoslikning morfologiya bo‘limining asosiy o‘rganish obykti hisoblangan so‘z turkumlari va ularning turlari hamda tilshunos olimlarning olib borgan tadqiqotlari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: So‘z turkumlari, mustaqil so‘z turkumlar, yordamchi so‘zlar, tilshunos olimlar, morfologiya.

Аннотация: В узбекском языкознании важно понимать группы слов, систематически их изучать и раскрывать их значение. Фразы позволяют изучать языковые единицы с разных сторон и анализировать их с семантической, морфологической и синтаксической точки зрения. В данной статье говорится о группах слов и их видах, которые считаются основным объектом изучения морфологического факультета языкознания, а также исследований, проводимых лингвистами.

Ключевые слова: Группы слов, самостоятельные группы слов, вспомогательные слова, лингвисты, морфология.

Abstract: In Uzbek linguistics, it is important to understand word groups, to study them systematically and to reveal their meaning. Phrases make it possible to study language units from different aspects and analyze them from a semantic, morphological and syntactic point of view. This article talks about word groups and their types, which are considered the main object of study of the morphological department of linguistics, as well as the research conducted by linguists,

Key words: Word groups, independent word, groups, auxiliary words, linguists, morphology.

So‘zlar lug‘aviy ma‘nolari, morfologik belgilari va gapda bajaradigan sintaktik vazifalariga ko‘ra o‘zaro farqlanuvchi turli guruhlariga bo‘linadi. So‘zlarning lug‘aviy va grammatik jihatidan farqlanishiga ko‘ra bunday guruhlariga bo‘linishi so‘z turkumlari deyiladi.

So‘zlarni turkumlarga ajratish masalasi eng qadimgi davrlardan olimlar diqqatini tortib keladi. Tilshunoslikni fan sifatida shakllantirgan qadimgi hindlar so‘zlarni otlar, fe‘llar, yordamchilarga ajratadilar. Hindlarning g‘oyalari bilan oziqlangan arablar so‘zlarni uchga ismlar, fe‘llar, yordamchilarga bo‘ladilar. Hind tilshunoslari fikrlari

asosida yunon olimlari, xususan, Arastu soʻzlarni ana shunday uchga ajratadi. Faqat keyinchalik yunonlar ismlar ichidan sifatlarni, sonlarni va olmoshlarni chiqardilar. Gʻarb tilshunosligida yunonlarning keyingi tasnifi keng tarqaldi. Rus tilshunoslari ham ana shu anʼanaga amal qilib mustaqil soʻzlarni ot, sifat, son, olmosh, ravish va feʼlga ajratadilar. Aslida, dastlabki toʻrtta soʻz turkumining barchasi nomlar sanaladi. Narsaning nomi-ot, belgining nomi-sifat, miqdorning nomi-son, nomlar oʻrnida almashinib keluvchi soʻzlar-olmosh. Oʻzbek tilida soʻz turkumlari, avvalo, Ot, sifat, son, olmosh, feʼl, ravish kabi asosiy turkumlarga va yordamchi soʻz turkumlariga boʻlinadi.

Har bir tildagi barcha soʻzlar oʻzlarining grammatik va semantik xususiyatlariga koʻra soʻz turkumlariga ajratiladi. Semantik prinsip soʻzlarni maʼnosiga koʻra soʻz turkumlariga ajratadi. Morfologik prinsip soʻz shakllarining oʻzgarishiga koʻra soʻz turkumlariga ajratadi. Sintaktik prinsip esa soʻzning sintaktik vazifasiga asoslanadi. Shunga koʻra, har bir tilda soʻz turkumlarining soni har xil: rus tilida 10ta, oʻzbek tilida 11ta, ingliz tilida 9ta, uygʻur tilida 8ta. Ot eng qadimgi soʻz turkumi. [1:35]

Otlar shaxs, predmet va tushunchalarni ifodalaydi. Oʻzbek tilida otlar bir qator grammatik shakllanishlarga ega: ular kelishik, koʻplik, egalik qoʻshimchalari yordamida turli vazifalarda qoʻllaniladi. Masalan: "kitob", "oʻquvchi", "daryo" kabi soʻzlar. Sifatlar predmetning xususiyati, belgisi va holatini ifodalab, otlarning aniqlovchisi sifatida ishlaydi. M: "yashil", "katta" kabi. Sonlar miqdor va tartibni ifodalab, predmetlarning aniq sonini yoki ularning qatorini bildiradi. Oʻzbek tilida sonlar miqdor va tartibni sonlarga boʻlinadi. Olmoshlar Ot, sifat yoki boshqa soʻzlar oʻrnida keladigan soʻz turkumidir. Feʼllar harakat yoki holatni ifodalab, gap tarkibida asosan kesim vazifasida ishlatiladi. Ravishlar harakat va holatning sifatini, turini yoki darajasini ifodalaydi. Koʻmakchilar ("bilan", "uchun"), yuklamalar ("-mi", "-chi") va bogʻlovchi ("va, lekin") mustaqil maʼnoga ega boʻlmay, boshqa soʻzlar bilan bogʻliq holda ishlatiladi. [2:47]

Oʻzbek tilshunosligida soʻz turkumlari quyidagi mezonlarga asoslangan holda aniqlanadi: 1. Leksik-semantik belgi: soʻzlarning lugʻaviy maʼnosi, yaʼni ular nimani

anglatishi va qanday tushunchalarni ifodalashiga asoslanadi. 2. Morfologik belgi: Soʻzning tuzilishi, qoʻshimchalari va shakl oʻzgarishiga asoslanadi. 3. Sintaktik belgi: Soʻzning gap tarkibidagi vazifasiga asoslanadi, yaʼni soʻzning boshqa soʻzlar bilan qanday bogʻlanishi va gapda qanday rol oʻynashi. [3:123]

Leksik-semantik tatqiq: Soʻz turkumlarini leksik-semantik nuqtayi nazardan oʻrganish, yaʼni ular orasidagi maʼno aloqalarini tahlil qilish oʻzbek tilining boyligini ochib beradi. Oʻzbek tilshunosligida soʻzlarning koʻp maʼnolilik, sinonimlik, antonimlik, omonimlik kabi xususiyatlari alohida tatqiq qilinadi.

Morfologik tatqiq: Soʻz turkumlari morfologik jihatdan tahlil qilinadi, yaʼni ularning shakllanishi, oʻzgarishi va qoʻshimchalari tatqiq etiladi. Masalan: otlarning kelishik shakllari, feʼllarning zamon va mayl shakllari, sifatlarning darajalanishi kabi jihatlar bu yoʻnalishda oʻrganiladi.

Sintaktik tatqiq: Soʻz turkumlarining gap tarkibidagi oʻrni va vazifasi sintaktik tahlil orqali oʻrganiladi. Gapda soʻzlarning qanday vazifani bajarishi, ularning sintaktik vazifalari va oʻzaro bogʻlanish qoidalari tilshunoslik uchun muhim ahamiyatga ega.

Xulosa oʻrnida shuni aytish joizki, Oʻzbek tilida soʻz turkumlari tahlili til birliklarini oʻrganishda muhim oʻrin tutadi. Bu tahlillar orqali oʻzbek tilining oʻziga xos xususiyatlarini anglash, tilni rivojlantirish va tushunchalarni mukammal tushunish mumkin. Soʻz turkumlarini tatqiq etish natijasida oʻzbek tilining grammatika tizimi, uning tuzilishi va boshqa turkiy tillardan farqli jihatlari oydinlashadi. Shu sababli, bu sohada olib borilayotgan tadqiqotlar tilshunoslik uchun nazariy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Usmonov.N, Yoʻldoshev.A Oʻzbek tili grammatikasi asoslari Toshkent :Fan,1995
2. Sharipova.Oʻ., Yoʻldosheva.I.Tilshunoslik asoslari.Toshkent-2006.
3. R.Sayfullayeva. Zamonaviy oʻzbek tili .Toshkent-2008.
4. Majidova Shahnoza Komilovna. (2023). AVESTO DA SUV KULTI BILAN BOGʻLIQ MIFLAR VA MIFOLOGIK OBRAZLAR. *PEDAGOGS*, 46(1), 63–66.
5. Musurmonkulov A. Correlation Of Lexical-Semantic Relations With Graduonymy //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. C10. – C. 168-170.
6. Oʻrolova , M., & Sayfullayev , N. (2024). OʻZBEK TILSHUNOSLIGIDA MORFONOLOGIYAGA DOIR TALQINLARI VA XUSUSIYATLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, (5(42)).